

MAŁGORZATA LATOCH-ZIELIŃSKA

 <https://orcid.org/0000-0002-2481-6683>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Polski system kształcenia nauczycieli – historia i współczesność

The Polish System of Teacher Education – History and Modern Times

Abstract: The article discusses the most important stages of shaping the modern Polish system of educating teachers. The analysis dates back to the early 80's when the Teacher's Charter Act defining the requirements for a person occupying a teaching position was passed. This is important for the current regulations, as this act has been functioning until today. Accordingly, the next legal acts and their practical implementations on the example of study programmes with pedagogical preparation are mentioned. A comparison of various solutions resulting from legal conditions, standards of teacher training and curricula implemented at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin is made. The examples discussed are an exemplification of the system of preparation for the teaching profession in Poland. The summary indicates advantages and disadvantages of the presented solutions.

Keywords: teacher education, teacher training standards, education, education law

Abstrakt: W artykule omówiono najważniejsze etapy formowania się współczesnego polskiego systemu kształcenia nauczycieli. Analiza sięga wczesnych lat osiemdziesiątych, kiedy to uchwalono ustawę Karta Nauczyciela określającą wymagania wobec osoby wykonującej zawód nauczyciela. Przepisy tej ustawy obowiązują do dziś. Następnie przywołano kolejne akty prawne i opisano ich praktyczne wdrożenia na przykładzie programów studiów z przygotowaniem pedagogicznym. Dokonano porównania różnych rozwiązań wynikających z uwarunkowań prawnych, ze standardów kształcenia nauczycieli i z programów kształcenia realizowanych na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Omówione przykłady ukazują system przygotowania do wykonywania zawodu nauczyciela w Polsce. W podsumowaniu wskazano zalety i mankamenty przedstawionych rozwiązań.

Słowa kluczowe: kształcenie nauczycieli, standardy kształcenia nauczycieli, kształcenie, edukacja, prawo oświatowe

Kształcenie nauczycieli to jedno z kluczowych zadań szkoły wyższej. Funkcjonujący obecnie system kształcenia nauczycieli w Polsce jest wypadkową wielu wcześniejszych zmian i kolejnych reform. Przed analizą rozwiązań wprowadzanych w odniesieniu do kształcenia nauczycieli od lat osiemdziesiątych do chwili obecnej warto zaprezentować krótki rys historyczny omawianego zagadnienia¹.

Początki formowania się systemu

Początków systemowego przygotowania nauczycieli należy upatrywać w decyzjach podjętych przez Komisję Edukacji Narodowej (1773–1794), której *Ustawy dla stanu akademickiego* umożliwiały powoływanie w ramach uniwersytetów tak zwanych „seminariów kandydatów stanu akademickiego” oraz tworzenie pozauniwersyteckich seminariów nauczycielskich. Program kształcenia uwzględniał kształtowanie u kandydatów na nauczycieli kompetencji pedagogicznych i metodycznych. Krótko po uchwaleniu tych ustaw Polska utraciła niepodległość, wytyczne w nich zawarte były jednak zapisane w systemach kształcenia pedagogów obowiązujących we wszystkich trzech zaborach, choć programy i sposób ich realizacji różniły się znacząco. Elementem wspólnym systemów zaborów rosyjskiego, austriackiego i pruskiego były dwa obowiązkowe egzaminy końcowe – pierwszy stanowił podsumowanie nauki, drugi miał charakter praktyczny, był zdawany przez nauczyciela po przepracowaniu kilku lat w zawodzie.

Trzeba zauważyć, że już w XIX wieku, choć Polska była pozbawiona państwowości, podkreślano rolę nauczyciela w rozwoju państwa i społeczeństwa; z tego powodu za tak ważne uważano przygotowanie zawodowe pedagogów. Sytuacja polityczna naszego kraju przyczyniała się również do tego, że za istotny element programu kształcenia nauczycieli uważano podtrzymywanie narodowych tradycji, polskości i przygotowywanie narodu do odzyskania suwerenności.

¹ W omówieniu wskazano jedynie najważniejsze etapy kształtowania się systemu zawodowego przygotowania nauczycieli do lat osiemdziesiątych XX wieku, ramy artykułu nie pozwalają bowiem na szczegółową prezentację i analizę zagadnienia.

Kształcenie nauczycieli w dwudziestoleciu międzywojennym

W rok po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wydano *Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim* (Dekret, 1919), który ujedynolicił organizację i program kształcenia nauczycieli na terenie całej Polski. Kształcenie pedagogów mogło być realizowane w seminariach publicznych i prywatnych, oddzielnie dla chłopców i dziewcząt. Nauka w seminarium trwała co najmniej pięć lat, pierwsze trzy roczne kursy miały charakter ogólnokształcący, natomiast dwa ostatnie – zawodowy. Naukę w seminarium wieńczył egzamin nauczycielski. Istotnym elementem programu kształcenia było ściśle powiązanie treści nauczania z programem szkoły powszechnej. W roku 1928 zostały otwarte pierwsze dwuletnie pedagogia, w których mogli się kształcić kandydaci mający świadectwo dojrzałości ze szkoły średniej ogólnokształcącej.

Kolejną reformę szkolnictwa nauczycielskiego przeprowadzono w roku 1932. Mocą ustawy *O ustroju szkolnictwa* (Ustawa, 1932) rząd dokonał reformy całego polskiego systemu edukacji. Zlikwidowano seminaria nauczycielskie, utrzymano pedagogia i powołano do życia trzyletnie licea pedagogiczne (dla absolwentów czteroletnich gimnazjów). Licea pedagogiczne przygotowywały do pracy nauczycieli niższych klas szkoły powszechnej, natomiast uniwersytety kształciły nauczycieli szkół średnich w zakresie przygotowania merytorycznego z wybranych przedmiotów kierunkowych. Po ukończeniu liceum pedagogicznego lub uniwersytetu kandydat na nauczyciela musiał jeszcze odbyć kurs przygotowania pedagogicznego w Państwowym Instytucie Pedagogicznym i zdać państwowy egzamin nauczycielski.

Kształcenie nauczycieli po drugiej wojnie światowej

Nauczyciele przedszkoli, szkół podstawowych oraz innych placówek oświatowych byli kształceni w liceach pedagogicznych, początkowo czteroletnich, później pięcioletnich. Ich absolwenci po zdaniu egzaminu dojrzałości uzyskiwali kwalifikacje do nauczania wybranego przedmiotu, mieli również prawo ubiegać się o przyjęcie na studia. Taka forma kształcenia funkcjonowała do końca lat sześćdziesiątych. Od roku 1954 natomiast działały dwuletnie studia nauczycielskie (SN). Miały one zastąpić licea pedagogiczne, o których panowała opinia, że mają niezadowalający poziom kształcenia merytorycznego. SN miały kształcić nauczycieli specjalistów do pracy w klasach V–VII szkoły podstawowej. Koncepcję organizacyjno-programową SN

zapożyczono z ZSRR; wzorcem były tamtejsze dwuletnie instytuty nauczycielskie. SN zlikwidowano w roku 1970 (część z nich przekształciła się w wyższe studia nauczycielskie), ponownie zaczęły działać w zmienionej formule organizacyjnej i programowej na początku lat osiemdziesiątych. Oferta SN była skierowana do osób, które po uzyskaniu świadectwa dojrzałości chciały w ciągu dwuletniego cyklu kształcenia zdobyć kwalifikacje zawodowe.

Nie można pominąć faktu, że w art. 10 uchwalonej w roku 1972 ustawy Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela (1972) określono konieczność posiadania przez wszystkich nauczycieli wykształcenia wyższego. Skutkiem uchwalenia tego aktu było wprowadzenie w systemie kształcenia podziału na studia i kierunki nauczycielskie oraz nienauczycielskie oraz ujednoczenie programów kształcenia pedagogicznego.

Podstawy prawne obecnego systemu

Kluczowym dla współczesnego kształtu systemowego kształcenia nauczycieli była Ustawa Karta Nauczyciela, uchwalona 26 stycznia 1982 roku, obowiązująca z kolejnymi zmianami do dzisiaj. W paragrafie 9 tej ustawy określono wymagania kwalifikacyjne wobec osoby zajmującej stanowisko nauczyciela. Osoba taka „posiada wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończyła zakład kształcenia nauczycieli i podejmuje pracę na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje” (Karta Nauczyciela, 1982).

Dokumentem doprecyzowującym zapisy ustawy było Rozporządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 24 sierpnia 1982 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudniać nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia (Rozporządzenie, 1982). Nie wdając się w szczegóły, należy zauważyć, iż od nauczyciela szkoły podstawowej wymagano przynajmniej ukończenia studiów wyższych z przygotowaniem pedagogicznym lub studiów wyższych bez takiego przygotowania i studium pedagogicznego. Natomiast kwalifikacje do nauczania w liceum ogólnokształcącym w zakresie specjalności odpowiadającej jednemu z przedmiotów nauczania obejmowały ukończenie studiów wyższych magisterskich z przygotowaniem pedagogicznym lub studiów wyższych magisterskich bez takiego przygotowania i studium pedagogicznego.

Kolejne rozporządzenie dotyczące kwalifikacji nauczyciela wydał Minister Edukacji Narodowej dnia 8 maja 1989 roku. Wprowadzono wówczas opis przygotowania pedagogicznego, za które uznano ukończenie studiów wyższych na kie-

runku i specjalności kształcącej nauczycieli lub studiów wyższych na innych kierunkach i specjalnościach oraz jednej ze wskazanych w rozporządzeniu form przygotowania pedagogicznego. W dokumencie tym dopuszczono, co warto zauważyć, że nauczycielem w szkole podstawowej może być osoba, która „legitymuje się dyplomem ukończenia studiów wyższych o dowolnym kierunku, która posiada przygotowanie pedagogiczne oraz ukończyła studium przedmiotowo-metodyczne w zakresie przedmiotu, którego będzie nauczala” (Rozporządzenie, 1989).

Żaden z przywołanych aktów prawnych nie określał treści merytorycznych, przedmiotów wchodzących w zakres przygotowania pedagogicznego ani minimalnej liczby godzin przeznaczonych na ich realizację. Tego typu uszczegółowienie znalazło się po raz pierwszy w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej o kwalifikacjach z dnia 10 października 1991 roku. Wskazano w nim, iż przez przygotowanie pedagogiczne należy rozumieć

nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki szczegółowej nauczanych w powiązaniu z kierunkiem (specjalnością) kształcenia i praktyką pedagogiczną w wymiarze nie mniejszym niż 270 godzin oraz odbycie pozytywnie ocenionych praktyk pedagogicznych w wymiarze nie mniejszym niż 150 godzin (Rozporządzenie, 1991).

Nowelizacja tego aktu, z dnia 10 września 2002 roku, wprowadziła opis kwalifikacji nauczyciela gimnazjum. Było to konieczne w związku z wdrożeniem reformy strukturalnej polskiego systemu edukacji. Zgodnie z zapisami tego Rozporządzenia nauczyciel musiał ukończyć przynajmniej studia wyższe zawodowe na kierunku zgodnym z nauczaniem przedmiotem lub rodzajem prowadzonych zajęć lub zbliżonym do tego przedmiotu (lub na odpowiedniej specjalności) i legitymować się przygotowaniem pedagogicznym (Rozporządzenie, 2002).

Standardy kształcenia nauczycieli

Dokumentem mającym przełomowe znaczenie dla kształtu obecnego systemu kształcenia nauczycieli były ogłoszone w roku 2003 tak zwane standardy kształcenia nauczycieli w szkołach wyższych na studiach wyższych zawodowych, studiach magisterskich oraz studiach podyplomowych (Rozporządzenie, 2003). Zgodnie z zapisami z pierwszych standardów przygotowanie do zawodu nauczyciela na studiach wyższych obejmowało:

- 1) kształcenie kierunkowe – przygotowanie merytoryczne do prowadzenia określonego rodzaju zajęć edukacyjnych, realizowane w ramach kierunku (specjalności) studiów, a także na studiach podyplomowych;
- 2) kształcenie nauczycielskie – przygotowanie do realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych (minimum 480 godzin, w tym 150 godzin bloku pedagogiczno-psychologicznego, 120 godzin dydaktyki przedmiotowej oraz 60 godzin przedmiotów uzupełniających);
- 3) praktyki pedagogiczne – mające na celu rozwijanie umiejętności zawodowych, poznanie organizacji szkół i placówek, realizowane w powiązaniu z kształceniem nauczycielskim (150 godzin, w czasie których zajęcia prowadzone przez studenta powinny stanowić co najmniej 20% czasu praktyki) (Rozporządzenie, 2003).

Ustawodawca zastrzegł, że kształcenie nauczycielskie musi być realizowane przynajmniej przez cztery semestry, rozpoczynać się przygotowaniem psychologicznym, po którym należy wprowadzić pedagogikę. W rozporządzeniu wskazano obowiązkowe treści programowe wymienionych bloków kształcenia, co dawało podstawę do przygotowania szczegółowych programów przedmiotowych. Jeśli chodzi o kształcenie nauczycieli na studiach podyplomowych, przewidziano dwie ścieżki:

- 1) kształcenie kierunkowe (w wymiarze co najmniej 350 godzin, trwające co najmniej trzy semestry) dla absolwentów studiów wyższych zawodowych lub studiów magisterskich na kierunku zbliżonym do zakresu merytorycznego studiów podyplomowych (lub na zbliżonej specjalności);
- 2) przygotowanie pedagogiczne kierowane do absolwentów studiów wyższych zawodowych lub studiów magisterskich na kierunku dającym przygotowanie merytoryczne do nauczania przedmiotu lub prowadzenia zajęć (lub na takiej specjalności), obejmujące przedmioty kształcenia nauczycielskiego wraz z minimalnym obciążeniem godzinowym oraz treściami programowymi i praktyką pedagogiczną (Rozporządzenie, 2004).

W standardach sformułowano również tak zwaną sylwetkę absolwenta oraz wskazano kompetencje, które powinien on osiągnąć w trakcie kształcenia, a które obejmowały sześć zakresów: dydaktyczny, wychowawczy i społeczny, kreatywny, prakseologiczny, komunikacyjny, informacyjno-medialny. Warto podkreślić szczególnie kompetencje w zakresie kreatywności, które wyrażają się zdolnością do samokształcenia, innowacyjnością i niestandardowością działań w powiązaniu ze zdolnościami adaptacyjnymi, z mobilnością i elastycznością (Rozporządzenie, 2004). Posiadanie przez nauczycieli tych kompetencji nie tylko było priorytetem ze względu na wdrażaną reformę strukturalną i programową systemu oświaty, ale przede wszystkim było konieczne dla zapewnienia wysokiej jakości pracy przyszłych pedagogów, postrzegania ich jako refleksyjnych praktyków. Robert Kwaśnica podkreśla – a warto przywołać tę opinię – że rozwój nauczyciela jest między innymi

wynikiem antycypacji, rezultatem adaptacji twórczej, czyli dostosowania wewnętrznej organizacji osobowości do rzeczywistości oczekiwanej (Kwaśnica, 1995: 9–42). Na znaczenie umiejętności przewidywania, odnajdowania się w różnych sytuacjach szkolnych wskazywała także Henryka Kwiatkowska, która pisała: „wiedza użyteczna, funkcjonalna w rozwiązywaniu problemów pedagogicznych to nie tyle ta przypominana, odtworzona, lecz ta wytwarzana w biegu, pod wpływem refleksji i rozpoznawania dziejących się zdarzeń, i ich definiowania” (Kwiatkowska, 2010: 78).

Już w roku następnym, 2004, standardy kształcenia zostały zmodyfikowane. Kluczową zmianą było wprowadzenie kształcenia przygotowującego do nauczania dwóch przedmiotów. Studia wyższe zawodowe na specjalizacji nauczycielskiej mogły być prowadzone w zakresie dwóch specjalności:

- 1) głównej, przygotowującej do nauczania przedmiotu (prowadzenia zajęć) odpowiadającego kierunkowi studiów;
- 2) dodatkowej, przygotowującej do nauczania drugiego przedmiotu (prowadzenia zajęć), w wymiarze co najmniej 400 godzin.

Podobnie uzupełniające studia magisterskie mogły być prowadzone w zakresie dwóch specjalności nauczycielskich: głównej i dodatkowej (tej drugiej w wymiarze co najmniej 550 godzin) lub tylko w zakresie jednej specjalności nauczycielskiej.

Przygotowanie do zawodu nauczyciela na studiach wyższych zawodowych obejmowało – oprócz zapisanych w rozporządzeniu z 2003 roku kształcenia kierunkowego, nauczycielskiego i praktyk pedagogicznych – także kształcenie w zakresie technologii informacyjnej oraz w zakresie języka obcego.

W rozporządzeniu z 2004 roku określono również: minimalną liczbę godzin w zakresie kształcenia nauczycielskiego dla studiów wyższych zawodowych, łącznie w wymiarze co najmniej 360 godzin (psychologia – co najmniej 60 godzin; pedagogika – co najmniej 60 godzin; dydaktyka przedmiotowa dwóch specjalności nauczycielskich – co najmniej 150 godzin); przedmioty uzupełniające – co najmniej 60 godzin, w tym co najmniej 30 godzin zajęć z zakresu emisji głosu; praktyki pedagogiczne w zakresie dwóch specjalności nauczycielskich (głównej i dodatkowej) – łącznie w wymiarze co najmniej 180 godzin; zajęcia z technologii informacyjnej – w wymiarze uzależnionym od posiadanej przez studentów wiedzy i umiejętności oraz potrzeb wynikających z zakresu kształcenia, zapewniającym przygotowanie do posługiwania się technologią informacyjną, w tym jej wykorzystywania w nauczaniu przedmiotu (prowadzeniu zajęć), umożliwiającym opanowanie wiedzy i umiejętności w zakresie określonym w rozporządzeniu; naukę języka obcego – w wymiarze pozwalającym na uzyskanie znajomości języka na poziomie biegłości językowej B2 określonej w Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ).

W przypadku uzupełniających studiów magisterskich w zakresie jednej (głównej) specjalności nauczycielskiej na przedmioty kształcenia nauczycielskiego prze-

widziano co najmniej 90 godzin (w tym: psychologia – co najmniej 15 godzin, pedagogika – co najmniej 15 godzin; dydaktyka przedmiotowa – co najmniej 30 godzin; praktyki pedagogiczne – co najmniej 30 godzin; język obcy – w wymiarze pozwalającym na uzyskanie znajomości języka na poziomie biegłości językowej B2+ określonej w ESOKJ, wraz z przygotowaniem do posługiwania się terminologią specjalistyczną z zakresu kierunku studiów).

Natomiast program uzupełniających studiów magisterskich w zakresie dwóch specjalności nauczycielskich (głównej i dodatkowej) obejmował łącznie 120 godzin, w tym psychologię (co najmniej 15 godzin), pedagogikę (co najmniej 15 godzin), dydaktykę przedmiotową (co najmniej 45 godzin), praktyki pedagogiczne (co najmniej 45 godzin), naukę języka obcego w wymiarze identycznym jak dla studiów w zakresie jednej specjalności.

Warto dodać, że ukończenie studiów wyższych zawodowych dawało kwalifikacje do nauczania w sześcioletniej szkole podstawowej i gimnazjum, natomiast uzupełniających studiów magisterskich – kwalifikacje do wykonywania zawodu nauczyciela w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (Rozporządzenie, 2002).

Pierwsze polskie standardy kształcenia nauczycieli – co należy odnotować – podkreśliły rolę technologii informacyjnej jako niezbędnego składnika nowoczesnego warsztatu pracy nauczyciela, doceniły również posiadanie przez nauczycieli umiejętności komunikowania się w języku obcym. Zaproponowanie kształcenia w zakresie dwóch specjalności było atrakcyjne dla studentów – na jednym kierunku studiów już po ukończeniu studiów zawodowych uzyskiwali uprawnienia do nauczania dwóch przedmiotów w szkole podstawowej i gimnazjum (Rozporządzenie, 2009). Na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej prowadzono takie studia między innymi w zakresie nauczania języka polskiego i wiedzy o kulturze czy nauczania języka angielskiego i wiedzy o kulturze, nauczania historii i języka polskiego, nauczania historii i wiedzy o społeczeństwie.

Po kilku latach realizacji przyjętych rozwiązań okazało się, że kształcenie w jednej specjalności (w jednym przedmiocie) jest jednak korzystniejsze. Planowana przez ustawodawcę liczba godzin na realizację dodatkowej specjalizacji, przygotowującej do nauczania drugiego przedmiotu, okazała się zbyt mała. Wprawdzie w dokumentach mamy w odniesieniu do wymiaru godzinowego formułę „co najmniej”, ze względów organizacyjnych, finansowych, komfortu pracy studentów nie można było jednak nadmiernie zwiększać liczby godzin, co przekładało się na jakość przygotowania przyszłych nauczycieli.

Z tego powodu, kiedy w roku 2012 pojawiła się kolejna nowelizacja standardów kształcenia nauczycielskiego, umożliwiająca kształcenie na studiach I stopnia w zakresie merytorycznym do nauczania jednego przedmiotu, a przygotowanie do

nauczania kolejnego przedmiotu traktująca jako fakultatywne, większość uczelni polskich zrezygnowała z kształcenia dwuprzedmiotowego.

Najistotniejszą zmianą w zakresie znowelizowanych standardów, oprócz potraktowania jako fakultatywnego przygotowania do nauczania drugiego przedmiotu, było wprowadzenie opisu efektów kształcenia w zakresie ogólnym i szczegółowym (Rozporządzenie, 2012). Efekty szczegółowe zostały sformułowane zgodnie z wytycznymi Krajowych Ram Kwalifikacji w trzech obszarach: wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Dodatkowo zdefiniowano oczekiwane rezultaty kształcenia w odniesieniu do języka obcego, technologii informacyjnej, emisji głosu oraz bezpieczeństwa i higieny pracy. Rozporządzenie z 2012 roku zawiera także opis procesu oraz organizacji kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela w odniesieniu do studiów oraz studiów podyplomowych w ramach wskazanych modułów kształcenia. Poszczególnym modułom przypisano minimalną liczbę punktów ECTS oraz wskazano minimalną liczbę godzin na ich realizację. Programy kształcenia obligatoryjnie musiały uwzględniać następujące moduły:

- **moduł 1** – przygotowanie w zakresie merytorycznym do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć);
- **moduł 2** – przygotowanie w zakresie psychologiczno-pedagogicznym w wymiarze 150 godzin teorii oraz 30 godzin praktyki;
- **moduł 3** – przygotowanie w zakresie dydaktycznym w wymiarze 120 godzin teorii, w tym 30 godzin podstaw dydaktyki i 90 godzin dydaktyki przedmiotowej, oraz 120 godzin praktyki.

Wszystkie moduły zostały ogólnie scharakteryzowane, wskazano też obowiązkowe treści kształcenia w ramach każdego z nich. Trzeba zauważyć, że w odróżnieniu od poprzednich standardów kształcenia wykaz treści do realizacji został sformułowany precyzyjnie i dość szczegółowo. Przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne oraz dydaktykę przedmiotową podzielono na kolejne etapy edukacyjne. Szczegółowo opisano czynności studenta podczas realizacji praktyk pedagogicznych i przedmiotowych oraz ich organizację, ze wskazaniem obowiązków uczelni w tym zakresie. Wydaje się, że przynajmniej w założeniach podniesiono rangę praktyki, nabywania niezbędnych kompetencji w działaniu.

Mimo wielu pozytywnych elementów standardów z 2012 roku nie wprowadziły one spektakularnej zmiany w systemie przygotowania przyszłych pedagogów.

Zdaniem ekspertów, w kształceniu nauczycieli bierze się pod uwagę zazwyczaj perspektywę ucznia, natomiast rzadko nauczyciela, co skutkuje pomijaniem wielu ważnych kwestii, np. jak radzić sobie z różnorodnością zadań, biurokracją w szkole, wypaleniem zawodowym, własnymi uprzedzeniami. Mimo

standardów kształcenia, w poszczególnych uczelniach istnieje ogromna różnorodność programów kształcenia, warunkowana najczęściej możliwościami uczelni związanymi z jej zasobami kadrowymi. Zdarza się, że przyszłych nauczycieli uczą osoby, które od lat nie miały kontaktu z praktyką, nie mają aktualnej wiedzy dotyczącej rozwoju uczniów. Kształcenie nauczycieli oderwane jest od praktyki w szkole, słabo opracowana jest koncepcja praktyk, nie ma dobrej współpracy między uczelniami a placówkami edukacyjnymi. Opiekunami praktyk studenckich w placówkach są niejednokrotnie nauczyciele z długoletnim stażem i stopniem nauczyciela dyplomowanego, którzy powielają zastane wzory funkcjonowania, popadając w rutynę, odtwórcze schematy działania, prezentując oblicze szkoły, jakiej sami doświadczyli, będąc uczniami (Chmiel, 2014: 92).

Trzeba też zgodzić się z następującą tezą Anny Grabowiec:

Mankamentem systemu jest również brak odpowiedniej rekrutacji do zawodu [...]. W Polsce nie ma ani limitu miejsc na studia nauczycielskie, ani specjalnych wymagań stawianych kandydatom na nauczycieli. Rekrutacja przebiega według ujednoliconych kryteriów bez możliwości stosowania dodatkowych kryteriów selekcyjnych, sprawdzających na przykład predyspozycje psychologiczne do zawodu [...]. Nauczycielem w zasadzie może być każdy, kto pozytywnie zdał egzamin maturalny, gdyż kryterium w procesie rekrutacji są wyniki egzaminu z danego przedmiotu lub przedmiotów (Grabowiec, 2017: 35).

Eksperti sygnalizowali też, że w Polsce kształceniem nauczycieli zajmuje się prawie każda szkoła wyższa. Tadeusz Kautz podsumowywał to w ten sposób:

Obecnie studia pedagogiczne lub nauczycielskie (kierunkowe z przygotowaniem pedagogicznym) odbyć można w uczelni niemal każdego typu. Oprócz uczelni pedagogicznych oferują je uniwersytety, szkoły medyczne, ekonomiczne, artystyczne, rolnicze, a nawet politechniki (Kautz, 2011: 192).

Trzeba dodać, że szczególnie niebezpieczne dla jakości przygotowania przyszłych nauczycieli były jego masowość i ogólna dostępność, tego typu studia należą do najtańszych, więc były w ofercie prawie każdej niepublicznej szkoły wyższej, zarówno w formie stacjonarnej, jak i niestacjonarnej, a także licznych studiów podyplomowych i kursów kwalifikacyjnych. Ponadto przyszłych nauczycieli kształciły szkoły wyższe, które nie prowadziły badań naukowych w tym zakresie.

Odpowiedzią na wskazane bolączki systemu kształcenia miały być wprowadzone w roku 2019 kolejne rozwiązania prawne. Standard kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela został wprowadzony Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 roku (Rozporządzenie, 2019b) na podstawie art. 68 ust. 3 pkt 4 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Ustawa, 2018). Intencją ustawodawcy było pozostawienie uprawnień do kształcenia nauczycieli tylko tym uczelniom, które prowadzą badania naukowe i korzystają z najnowszych zdobyczy naukowych w zakresie kształcenia nauczycieli i edukacji uczniów oraz mają co najmniej kategorię naukową B w dyscyplinie, do której przypisany jest kierunek studiów. W Polskiej Komisji Akredytacyjnej powołano odrębny zespół, który ma oceniać jakość kształcenia nauczycieli na uczelniach.

Bardzo ważną zmianą wprowadzoną ustawą z 2018 roku jest również powrót do pięcioletniego cyklu kształcenia nauczycieli, które może być prowadzone na studiach I stopnia i studiach II stopnia lub na jednolitych studiach magisterskie. Tym samym wykonywanie zawodu nauczyciela wymaga ukończenia studiów wyższych magisterskich; ukończenie studiów zawodowych nie daje obecnie uprawnień do pracy w szkole. Kolejną ważną modyfikacją jest bezpośrednio odniesienie efektów uczenia się sformułowanych dla danego kierunku do wymagań podstawy programowej przedmiotu nauczania: „program studiów określa efekty uczenia się obejmujące wiedzę i umiejętności odpowiadające wszystkim wymaganiom odpowiednio podstawy programowej przedmiotu nauczania” (Rozporządzenie, 2019b).

Kształcenie na studiach przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela obejmuje obecnie:

- 1) przygotowanie merytoryczne – tak zwana grupa zajęć A;
- 2) przygotowanie pedagogiczne:
 - a) przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne, w tym praktyki zawodowe – grupa zajęć B (210 godzin);
 - b) przygotowanie dydaktyczne:
 - podstawy dydaktyki i emisję głosu – grupa zajęć C (60 godzin);
 - przygotowanie dydaktyczne do nauczania przedmiotu lub prowadzenia zajęć, w tym praktyki zawodowe – grupa zajęć D (270 godzin).

Uwagę zwraca różnicowanie liczby godzin przeznaczonych na realizację przygotowania dydaktycznego nauczyciela przedmiotu nauczanego lub zajęć prowadzonych w szkole podstawowej i ponadpodstawowej oraz przedmiotu nauczanego lub zajęć prowadzonych w szkole podstawowej **albo** ponadpodstawowej. Ustawodawca zastrzega, że dwie trzecie godzin zajęć z bloku przygotowania psychologiczno-pedagogicznego ma być realizowane w formie wykładów i ćwiczeń, natomiast

pozostałe godziny muszą być zintegrowane z realizacją praktyk zawodowych. Praktyki zawodowe muszą się odbywać we wszystkich typach szkół, w których nauczany jest przedmiot, powinny być zintegrowane z realizacją zajęć z zakresu dydaktyki tego przedmiotu nauczania.

Diametralna zmiana objęła zapisy dotyczące zakładanych efektów kształcenia. Po pierwsze, sformułowano je zgodnie z przyjętą Polską Ramą Kwalifikacji jako efekty uczenia się. Zostały określone w zakresie ogólnym dla trzech obszarów: wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych absolwenta. W zakresie szczegółowym zaś dla pedagogiki, psychologii, podstaw dydaktyki i emisji głosu, dydaktyki przedmiotu nauczania lub zajęć oraz praktyk zawodowych.

Zgodnie z wymogami zapewniania jakości kształcenia w rozporządzeniu znalazły się wytyczne dotyczące sposobów weryfikacji osiągniętych efektów uczenia się (Rozporządzenie, 2019b).

Warto podkreślić dążenie ustawodawcy do zmiany filozofii kształcenia przyszłych pedagogów, silniejszego powiązania teorii z praktyką, położono też większy nacisk na nabycie przez kandydatów na nauczycieli kompetencji w zakresie przygotowania pedagogiczno-psychologicznego. Uczelnie, w tym UMCS w Lublinie, zmodyfikowały i dostosowały swoje programy kierunków ze specjalnością nauczycielską do nowego standardu. Wnikliwej analizie poddano nie tylko kierunkowe efekty uczenia się czy sam plan studiów, ale przede wszystkim programy poszczególnych zajęć, zweryfikowano zarówno zgodność treści kształcenia z wymaganiami podstawy programowej dla danego przedmiotu, jak i metody realizacji tych treści. Na kierunku filologia polska zaktualizowano obowiązującą literaturę, wprowadzono zmiany w treściach modułów, programach praktyk zawodowych, poszerzono ofertę programową o nowe przedmioty (jakie jak ewaluacja w pracy polonisty, uczeń o SPE na lekcjach języka polskiego, matura w teorii i praktyce, podstawy prawne systemu edukacji, diagnostyka i kontrola szkolnych osiągnięć uczniów, komunikacja w dydaktyce).

Podsumowanie

Zdecydowanie za wcześnie jeszcze na ocenę wdrożonych rozwiązań. Wydaje się jednak, że przynajmniej na poziomie założeń ostatnie zmiany powinny prowadzić absolwenta kierunku nauczycielskiego do osiągnięcia profesjonalizmu, w znaczeniu zaproponowanym przez Renate Girmes, która stoi na stanowisku, że profesjonalny nauczyciel musi:

- stale się rozwijać i doskonalić ofertę dydaktyczną, dostosowując ją do wymagań współczesności,
- tak organizować środowisko kształcenia, żeby uczniowie zdobytą wiedzę mogli wykorzystywać podczas rozwiązywania zadań typowych, jak i stosować ją w nowych, nietypowych sytuacjach,
- być gotowy do nieustannego doskonalenia i poszerzania swoich kompetencji,
- motywować uczniów do nauki poprzez tworzenie odpowiedniego klimatu i otoczenia;
- indywidualizować proces kształcenia,
- posiadać umiejętności planowania, oceniania, analizowania i dokumentowania pracy własnej i uczniów,
- umieć dokonać refleksji nad własną działalnością dydaktyczno-wychowawczą (Grimes, 2004: 44, tłum. – M.L.Z.).

Nierozwiązanym problemem polskiego systemu kształcenia nauczycieli pozostały, niestety, zasady rekrutacji do zawodu. Można zaryzykować twierdzenie, że ich brak przyczynia się do podejmowania studiów pedagogicznych przez osoby przypadkowe, często legitymujące się niskimi wynikami z egzaminu maturalnego, niemające predyspozycji do wykonywania tej pracy. Konieczna jest również aktualizacja szczegółowych programów kształcenia, wprowadzenie do nich treści związanych z najważniejszymi wyzwaniami współczesnego świata, do których z całą pewnością należy kryzys środowiskowy, bo – jak mówiła Olga Tokarczuk – „Świat umiera, a my nawet tego nie zauważamy” (Tokarczuk, 2020). Kolejnym wyzwaniem, z którym muszą się zmierzyć szkoły wyższe kształcące przyszłych pedagogów, są zmiany w systemie awansu zawodowego nauczycieli i oceny ich pracy (zob. Rozporządzenie, 2022a, 2022b). Z całą pewnością uczelnie powinny odpowiedzieć na potrzeby i oczekiwania nauczycieli początkujących, będących w trakcie tak zwanego przygotowania do zawodu, oraz zaproponować różne formy wsparcia nauczycielom pełniącym funkcję tak zwanego mentora. Wieńczący etap przygotowania do wykonywania zawodu – egzamin na nauczyciela mianowanego – powinien być opracowany i przeprowadzany przy udziale ekspertów ze szkół wyższych.

Bibliografia

- Dekret, 1919, Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim, Dz.U., nr 14, poz. 185, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19190140185/O/D19190185.pdf>, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19190140185/O/D19190185s.pdf> [18.07.2023].
- Chmiel T.B., 2014, *Wizje i (re)wizje przygotowania do zawodu nauczyciela*, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław.
- Grabowiec A., 2017, *Kształcenie nauczycieli w Polsce – od przeszłości do teraźniejszości*, „*Imiędzy*” sučasnego pedagoga”, № 6 (175), s. 32–35, pobrano z: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/119235/114249> [18.07.2023].
- Girmes R., 2004, *(Sich) Aufgaben stellen*, Kallmeyer, Seelze.
- Karta Nauczyciela, 1982, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, Dz.U., nr 3, poz. 19 z późn. zm., pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820030019/U/D19820019Lj.pdf> [18.07.2023].
- Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela, 1972, Ustawa z dnia 27 kwietnia 1972 r. Karta praw i obowiązków nauczyciela, Dz.U., nr 16, poz. 114, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19720160114/O/D19720114.pdf> [18.07.2023].
- Kautz T., 2011, *Przegląd systemu kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945–2010*, „*Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*”, nr 2, s. 87–202.
- Kwaśnica R., 1995, *Wprowadzenie do myślenia. O wspomaganiu nauczycieli w rozwoju*, Wrocławska Oficyna Nauczycielska, Wrocław.
- Kwiatkowska H., 2010, *Nauczyciel – zawód „niemożliwy”, ale nieunikniony*, w: *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, red. J.M. Michalak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 67–88.
- Rozporządzenie, 1982, Rozporządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 24 sierpnia 1982 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudniać nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia, Dz.U., nr 29, poz. 206, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820290206/O/D19820206.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 1989, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 maja 1989 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudniać nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia, Dz.U., nr 34, poz. 189, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19890340189/O/D19890189.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 1991, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 października 1991 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudniać nauczycieli nie mających wyż-

- szeogo wykształcenia, Dz.U., nr 98, poz. 433, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910980433/O/D19910433.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2002, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudniać nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli, Dz.U., nr 155, poz. 1288, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20021551288/O/D20021288.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2003, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 września 2003 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, Dz.U., nr 170, poz. 1655, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031701655/O/D20031655.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2004, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, Dz.U., nr 207, poz. 2110, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20042072110/O/D20042110.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2009, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudniać nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli, Dz.U., nr 50, poz. 400, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20090500400/O/D20090400.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2012, Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, Dz.U., poz. 131, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20120000131/O/D20120131.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2019a, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 marca 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, Dz.U., poz. 465, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000465/O/D20190465.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2019b, Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, Dz.U., poz. 1450, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001450/O/D20191450.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2022a, Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 sierpnia 2022 r. w sprawie oceny pracy nauczycieli, Dz.U., poz. 1822, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220001822/O/D20221822.pdf> [18.07.2023].
- Rozporządzenie, 2022b, Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 września 2022 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli, Dz.U., poz. 1714,

pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220001914/O/D20221914.pdf> [18.07.2023].

Tokarczuk O., 2020, „*Czuły narrator*”. *Pełny tekst noblowskiego wykładu Olgi Tokarczuk*, Rzeczpospolita, 2.01.2020, aktualizacja: 3.01.2020, <https://www.rp.pl/kultura/art956101-czuly-narrator-pelny-tekst-noblowskiego-wykladu-olgi-tokarczuk> [dostęp: 17.02.2023].

Ustawa, 1932, Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz.U., nr 28, poz. 389, pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320380389/O/D19320389.pdf> [18.07.2023].

Ustawa, 2018, Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U., poz. 1668 z późn. zm., pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [18.07.2023].

Małgorzata Latoch-Zielińska – doktor habilitowana, profesor UMCS, pracownik Instytutu Językoznawstwa i Literaturoznawstwa w Katedrze Edukacji Polonistycznej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Autorka licznych publikacji z zakresu edukacji polonistycznej, kształcenia kulturowego, aksjologicznego, medialnego, innowacji dydaktycznych oraz wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie kształcenia. Współautorka (z Iwoną Morawską i Barbarą Myrdzik) monografii: *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. O roli kulturowego doświadczenia przestrzenności. Szkice i studia z edukacji polonistycznej* (2016) oraz *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. Metodyczny wielogłos o różnych przestrzeniach* (2016). Redaktorka monografii *Nowoczesna edukacja kulturalna* (2010), współredaktorka ośmiu monografii, w tym pięciu z serii *Nowoczesność i Tradycja w Edukacji Polonistycznej*.

Małgorzata Latoch-Zielińska – PhD, Professor of the University of Maria Curie-Skłodowska, Institute of Linguistics and Literature, Department of Polish Education, University of Maria Curie-Skłodowska, Poland. The author of numerous publications in the field of Polish language and literature education, cultural, axiological, media, as well as didactic innovation and the use of information and communication technologies in the educational process. The co-author of monographs: *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. Szkice i studia z edukacji polonistycznej. O roli kulturowego doświadczenia przestrzenności* [Real and Imagined Spaces. Sketches and Studies in Polish Language and Literature Education. On the Role of the Cultural Experience of Spatiality] (Lublin 2016; with Iwona Morawska, and Barbara Myrdzik) and *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. Metodyczny wielogłos o różnych przestrzeniach* [Real and Imagined Spaces. Methodological Polyphony on Different Spaces] (Lublin 2016; with Iwona Morawska, and Barbara Myrdzik). The editor of the monograph *Nowoczesna edukacja kulturalna* [Modern Cultural Education] (2010), and co-editor of eight monographs, including five in the series *Nowoczesność i Tradycja w Edukacji Polonistycznej* [Modernity and Tradition in Polish Language and Literature Education].